

Proč číst bestsellery?

A2 | 6. 1. 2010 | rubrika: Recenze týdne | strana: 39 | Miroslav Petříček. Autor je filosof.

Pipi Dlouhá punčocha mezi paranoiky

Detektivní trilogie *Milénium* švédského spisovatele Stiega Larssona je označována za největší švédský fenomén od časů Abby. A je to dobře, protože tato oddechová literatura zdařile ukazuje bezmoc pravdy a práva tváří v tvář zlu. Setkání komputera s metafyzickým zlem na operačním stole státního zájmu plodí obludy.

Bestsellerem se může stát cokoli. Ale pokud se nějaká kniha stane bestsellerem, musí to mít nějaký důvod. Logika by sice mohla ukázat, že tato dvě tvrzení se vlastně navzájem vylučují, avšak v realitě knižního trhu je to nepochybný fakt. A ne vždy se dá vysvětlit odkazem k meetingovým strategiím: manipulace má svou hranici, kterou je čtenář a jeho potřeba naplnit touhu po jiném světě ve svém vlastním, byť fiktivním. Zjevně je tu cosi, co je skryto jak pod rovinou sociologie literatury, tak i pod rovinou žánrových a literárních konvencí. Bestsellery bývají věc módy, avšak jakkoli móda jednou svou stranou odkazuje k efemérním rekontextualizacím stále stejného v různých převlecích, svou druhou stranou se v člověku a jeho světě dotýká něčeho trvalého, třebaže tuto pravdu skrytou od počátku světa je schopna pouze naznačovat. Je to *Kassandra* ve věku masové komunikace a kulturního průmyslu.

Punková Pipi v technothrilleru

Trilogie *Milénium* švédského autora Stiega Larssona (1954–2004) je nápadný a průkazný příklad právě tohoto efektu, nepředvídatelného vzniku bestselleru. Na první pohled je to kniha jako mnoho jiných, třebaže její žánrové zařazení je obtížné (což ale není zas tak ojedinělé). Je to v podstatě detektivní román, byť spletitější a rozsáhlejší, avšak první díl (*Muži, kteří nenávidí ženy; Män som hatar kvinnor*, 2005) má ve svém pozadí rovněž mafiánské praktiky velkých průmyslových koncernů, zatímco v díle druhém (*Dívka, která si hrála s ohněm; Flickan som lekte med elden*, 2006) a třetím (jenž má v anglickém překladu název *The Girl Who Knocked the Hornet's Nest* a česky by měl vyjít pod titulem *Ztracené vzdušné zámky; Luftsloppet som sprängdes*, 2007) více vystupují do popředí amorální praktiky státu, který se sám sobě stal cílem, a tedy detektivka postupně přerůstá do politického thrilleru; protože je ale ústřední postavou (a obětí) geniální hackerka Lisbeth, jejíž život se rozplétá a splétá v celé trilogii, postupuje odhalování zločinů prolamováním kódů a elektronického šifrování, stopováním e-mailové korespondence a vyhledáváním dokumentů v počítačové síti, hodí se i klasifikace „technothriller“. V prvním díle se nadto základní průlom v pátrání podaří pečlivou analýzou fotografií, což silně připomíná Antonioniho *Zvětšeninu*, a Lisbeth je doznanež punkovou verzí Pipi Dlouhé punčochy.

Jenže bestseller se nezrodí jen proto, že směs je obratně zmixována. To je sice podmínka nutná, nikoli však dostačující; podstatné je očekávání neočekávaného, jež se vyplní tak, jak to čtenář nečekal, a tedy je nakonec proti všemu očekávání stejně zaskočen. Tím se liší takzvaná zábavná literatura od té s vysokými uměleckými ambicemi. A v tom je také leckdy i její přednost: je schopna pronikat mnohem hlouběji do normálního světa svých čtenářů a zanechat v něm trhliny, které se zdají být neškodné, protože je přece přivedila literatura zvaná „oddechová“.

Reálná bezmoc

A právě v tomto ohledu je Larssonova trilogie *Milénium* perfektně fungující stroj na demolici normálních jistot ohledně lidského dobra a zla v bezpečném úkrytu zábavy. Neboť v celém díle, jakkoli je jeho rámeček detektivní, nakonec už vůbec nejde o hledání spravedlnosti a pravdy (která je poměrně záhy v hrubém obrysu nasnadě), nýbrž o bezmoc pravdy a práva tváří v tvář zlu. Což se ovšem vyjevuje skryto v rozvázném tempu vyprávění s celou řadou svérázných postav (rodina Henrika Vangera) v nápadném kontrastu k často až hysterickému spádu většiny současných thrillerů, nevyjímaje ani ty nejlepší z nich; rovněž mírně nepravděpodobná psychologie vztahů je příjemná odchylka od standardizace tamtéž. Je to příběh zasazený do natolik reálného, protože běžného světa, že pokud se v něm postupně vyjevuje hrůza a iracionální násilí, nelze je odbýt tak snadno odkazem k fikci; nikoli náhodou byl Stieg Larsson novinář. To je základní, téměř specifický rozdíl: u takového Chandlera je „sociální kritika“ součástí literární konstrukce zvané Los Angeles a vše, co se odehrává u McBaina, je zasazeno do fiktivního 87. revíru v neméně fiktivní Isole, zatímco zde tato ochranná hráz smyšlenky padá a sledujeme příběh, který se odehrává za našimi dveřmi. Což spíše než *Bourneovo ultimátum* připomíná *Sedm dní kondora* (zčásti i zápletkou).

V kulisách šílenství

Všední, normální, běžný svět (a třebaže technologicky i jinak komplikovaný) se pomalu před očima čtenáře mění, převrací a ukazuje svou skrytou, zato však pravou podobu: monstrozita je jiná tvář korektnosti, slušnost a zrůdný cynismus jdou ruku v ruce (viz sebevražda někdejšího šéfa přísně utajované sekce vnitřní kontroly v tajné státní policii Everta Gullberga ve třetím dílu) a slovo zločin se v případě sexuálního násilí zdá být zcela nepřiměřené. Příčetnost a nepřičetnost si vyměnily své pozice (Lisbeth a její soudem ustanovený opatrovník advokát Bjurman). V okamžiku, kdy je již všem zúčastněným zřejmé, že zlo se děje ve státním zájmu, nelze se ubránit nebezpečným analogiím: reálné znásilnění a jeho skrývání za pomoci psychiatrie je pouze krajním důsledkem cynické snahy státních institucí „mít věci pod kontrolou“. A pod fascinujícím vlivem tohoto fantazmatu kontroly kriminalizovat oběti. Můžeme se vysmívat různým spikleneckým teoriím, které si naši bližní konstruují, aby vysvětlili nevysvětlitelné, avšak jen do té chvíle, než si uvědomíme, že paranoidním bludem je stížen stát. Avšak ten má v ruce nástroje, jež tento blud přesvědčivě maskují. Takže to, čemu říkáme běžný, normální či všední svět, jsou vlastně jen kulisy tohoto šílenství.

Pro vysvětlení této proměny není třeba chodit daleko: začíná ve chvíli, kdy se zlo stává prostředkem. Lisbeth Salanderová je sociálně nepřizpůsobivá – plným právem: má totiž za sebou lékařskou péči na uzavřeném oddělení dětské psychiatrie, kde byla systematicky vystavována senzorické deprivaci jenom proto, že ji bylo třeba jako svědka a oběť zločinu ze společnosti vyloučit. A naopak: jsou-li použitelní někdejší nacisté, není žádný důvod je skandalizovat, při hloubkové kontrole toho, jak občan smýšlí, projdou bez potíží. Řečeno co možná nejstručněji: setkání komputera s metafyzickým zlem na operačním stole státního zájmu plodí obludy.

A je tedy dobře, že se *Milénium* Stiega Larssona stalo bestsellerem. Čtenář totiž – nemá-li propadnout zbytečným depresím – potřebuje vedle velké literatury čas od času i tu oddechovou.